

LÉXICO DEPORTIVO EN LINGUA GALEGA: OS PRÉSTAMOS NO FÚTBOL

NOEMÍ ÁLVAREZ VILLAR
UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

Resumo: *A terminoloxía é unha disciplina en auxe, sobre todo en linguas minorizadas como o galego. Nos últimos anos estanse creando abundantes léxicos, glosarios e dicionarios de diferentes disciplinas entre as que pode ter cabida o deporte. Por este motivo, e no marco dun proxecto máis amplo, creouse un dicionario plurilingüe do fútbol (aínda inédito). Unha vez que o corpus está elaborado cómpre analízalo e pódese comezar por estudar a presenza e representación de voces procedentes doutras linguas.*

Palabras clave: léxico, vocabulario, dicionario, glosario, fútbol, deportes, préstamo, estranxeirismo, calco.

Resumen: *La terminología es una disciplina en auge, sobre todo en lenguas minorizadas como el gallego. En los últimos años se están creando abundantes léxicos, glosarios y diccionarios de diferentes disciplinas entre las que puede tener cabida el deporte. Por este motivo, y en el marco de un proyecto más amplio, se creó un diccionario plurilingüe de fútbol (todavía inédito). Una vez que el corpus está elaborado, es necesario analizarlo y se puede comenzar por estudiar la presencia y representación de voces procedentes de otras lenguas.*

Palabras clave: léxico, vocabulario, dicionario, glosario, fútbol, deportes, préstamo, extranjerismo, calco.

1. Introducción

Esta comunicación pretende expoñer a necesidade que teñen todas as linguas de posuír unha terminoloxía elaborada. Concretamente, ímonos centrar na falta que presenta a lingua galega dunha terminoloxía deportiva. Podemos comezar xustificando a importancia da existencia dunha obra destas características, en calquera lingua, a partir dunha tira cómica de *Mortadelo e Filemón* (F. IBÁÑEZ TALAVERA 1998: 5).

Nela demóstrase que, en contra do que moitos poidan pensar, o léxico deportivo é un léxico específico que precisa dunha descrición e explicación detallada. Así, e centrándonos no fútbol porque é o deporte que imos traballar nesta comunicación con máis detalle, ao falar de medios pensan en xogadores que só posúen medio corpo, ao indicar que o árbitro sortea o campo, créase a imaxe dun árbitro sacando bólas dun bombo, como se da lotaría ou dun bingo se tratase, ao indicar que hai que marcar o contrario, parece que o marcan cun ferro ardente como se se marcasse un cabalo ou unha vaca¹...

Xustificada a elaboración dunha terminoloxía en lingua galega sobre o campo dos deportes e, principalmente, unha vez feita a correspondente a un dos deportes con maior fama como é o fútbol, cómpre realizar unha análise detallada dese vocabulario. Nun primeiro achegamento a esa análise, centrareime no estudo dos préstamos doutras linguas que forman parte deste corpus, a partir dun marco teórico inicial.

2. A terminoloxía en lingua galega

A terminoloxía constitúe un campo de estudo con notable importancia dentro das linguas. Ademais, hoxe en día está a vivir unha grande eclosión debido, principalmente, á evolución e difusión da ciencia e a técnica na sociedade actual. Esta evolución vai parella á difusión que tiveron os medios de comunicación que permiten distribuír e dar a coñecer todos eses avances que se están a producir (T. CABRÉ CASTELLVÍ 1993: 25-26).

Esta notoriedade da terminoloxía vese aumentada no caso de linguas minorizadas, xa que os termos empregados nos campos de linguaxes especializadas van estar tomados, case sempre, da lingua dominante. Nesta situación, o normal é que os gobernos realicen traballos de normalización da lingua minoritaria, onde a terminoloxía vai ser un dos principais temas que se van desenvolver. A terminoloxía en lingua galega é un exemplo desta situación.

O avance que se está a producir na terminoloxía en lingua galega queda claro coa aparición, recentemente, de varios manuais sobre distintos campos: administración, economía, construción,² etc. Igualmente, é moi importante o labor que realiza no desenvolvemento da terminoloxía o Termigal (Servizo de terminoloxía galega)³ ao resolver as consultas terminolóxicas de cada persoa que o precise.

Pero no campo dos deportes non existe unha terminoloxía proposta en lingua galega. Só temos algunhas achegas, como tres artigos publicados na revista *Educación en Galicia* no ano 1988. Un dos artigos abrangue o tema do fútbol (B. FERNÁNDEZ SALGADO 1988), aínda que de xeito moi breve. Esta obra constitúe un primeiro intento de facer un estudo terminolóxico do fútbol aínda que con propostas hoxe mellorables. A continuación, temos unha pequena publicación que tamén estuda o léxico do fútbol entre os demais deportes (P. NOVO FOLGUEIRA 1988). Posteriormente, o mesmo autor da publicación anterior, xunto con outros investigadores, publican outra achega ao mundo do fútbol (P. NOVO FOLGUEIRA 1998). Xa que estas tres obras contan só con 226 entradas, 130 e 96 respectivamente, faise necesario elaborar unha obra máis ampla que achegue termos para todos os conceptos deste campo léxico.

Xa moito máis actual é un vocabulario terminolóxico que podemos atopar en liña⁴, aínda que, como os anteriores, non presenta moitas entradas, só 78. Todas foron propostas importantes no seu momento, pero precisan ser melloradas, ampliadas e revisadas.

3. A terminoloxía deportiva: o fútbol

Coa tira cómica inicial de *Mortadelo*⁵ pretendiamos, dunha forma gráfica, xustificar a necesidade de considerar o deporte unha linguaxe específica e, en consecuencia, amosar a importancia de crear unha obra terminográfica para ela. Son moitos os investigadores que defenden esta postura, pero á vez, parece que existe unha falsa aparencia de facilidade neste campo que, de xeito intuitivo, pode levarnos a dudar da súa especificidade. Esa simpleza dedúcese da utilización de termos propios da fala habitual, aínda que con significados que se apartan sensiblemente dela, e da frecuencia con que escoitamos moitos deses termos pola repercusión que ten o deporte (e principalmente o fútbol) na sociedade actual. Os exemplos extraídos do cómic de *Mortadelo*⁶ (*sortear campo, marcar o contrario*) son mostra da correspondencia de significantes con termos da lingua xeral e da falta de relación no significado. De feito, o creador xoga con esa polisemia para provocar a risa no lector. Por outra banda, a repercusión que os deportes teñen na sociedade, e particularmente o fútbol, percíbese ao observar a cota de pantalla que teñen programas con temática deportiva, ou a simple existencia de xornais dedicados unicamente á información deportiva.

O fútbol é na actualidade un deporte de masas e, como tal, as palabras que sobre el se empregan están na boca de todos. Pero moitas destas formas son palabras tomadas do castelán,

xa que é a lingua teito. A maior parte da información do mundo dos deportes en xeral, e do fútbol en particular, chega a Galicia a través de medios de comunicación en castelán. No caso da prensa, basicamente chega a través do castelán, xa que non temos ningún diario deportivo publicado en lingua galega. Si temos un xornal diario en lingua galega⁷ que aborda algún tema deportivo, aínda que cun tratamento pequeno dentro do corpo da publicación. Igualmente temos un xornal semanal⁸ e algunha revista⁹ que, puntualmente, poden tratar algún tema relacionado cos deportes pero, como antes mencionabamos, non é o seu acometido.

No mundo da televisión e mais da radio, non obstante, si temos información deportiva en lingua galega. Tanto a Radio Galega como a Televisión de Galicia están a desenvolver un importante papel na difusión desta lingua no eido do deporte. De feito, son moitos os termos que eles introduciron na linguaxe popular e que mesmo callaron na poboación galega¹⁰. Porén, o traballo que iniciaron estes medios de comunicación precisa dun estudo feito con rigor, que contraste e revise os termos que xa estes medios propuxeron no seu momento e que vaia máis alá. Ten que ser un estudo amplo que cubra todos os ocos na terminoloxía deste campo para así poder realizar unha transmisión deportiva ou unha crónica dun partido cos termos axeitados para cada concepto.

Polo tanto, un dicionario plurilingüe do fútbol é unha necesidade para a sociedade galega. Unha necesidade que abrangue desde o público xeral ata profesionais de diferentes áreas, nas que salientan principalmente os xornalistas (sobranceiramente deportivos) e tradutores, que precisan coñecer o léxico e expresións propios de cada deporte para poder realizar correctamente o seu traballo, xa que a lingua é a base no seu labor diario e faise necesario que estea suficientemente elaborada e cos recursos precisos para artellar os seus comentarios, crónicas, transmisións ou traducións.

Ante este panorama e tras a miña experiencia como bolsreira do Termigal, elaborei como primeira fase da miña tese un dicionario plurilingüe de fútbol (agora en fase de revisión) para continuar despois cos demais deportes¹¹. Ese dicionario conta coa entrada en galego, por ser a nosa lingua de interese, o castelán; por ser a lingua oficial en todo o Estado; o portugués, por ser a lingua máis próxima ao galego; o catalán, por ser unha lingua que vive unha situación similar á do galego e que é un punto de referencia no labor terminolóxico; o francés, por ser a segunda lingua románica máis difundida no mundo e mais o inglés, por ser a lingua de referencia internacional por excelencia. A presenza de todas estas linguas contribúe a decidir con máis rigor cal é a solución máis axeitada para o galego unha vez que se observou a solución nas demais linguas.

Evidentemente, a elaboración deste dicionario parte dunha premisa clara de intervención. Non constitúe unha descrición da realidade, senón unha proposta das solucións máis correctas e, polo tanto, máis recomendadas tras un estudo detallado de cada concepto e os posibles termos que lle poderían corresponder. Froito de todas as reflexións e estudos pertinentes elaborouse o dicionario plurilingüe de fútbol con arredor de 1700 entradas.

4. Características do léxico do fútbol

O léxico do fútbol que aquí imos estudar é un léxico moi particular, xa que son uns vocábulos creados, como dicíamos no apartado anterior, con vontade prescritiva. É dicir, non se trata da análise das palabras que aparecen recollidas nunha comunicación deportiva desenvolvida por profesionais ou por calquera membro da poboación, senón que se trata dun dicionario elaborado con criterios lingüísticos e filolóxicos coherentes para dar resposta a unha necesidade social. Polo tanto, é unha obra creada tras a análise da realidade da lingua e das súas posibilidades terminolóxicas. Este tratamento lingüístico detallado vai facer, a priori, que os préstamos non abunden, xa que, como veremos, é unha premisa respectada en moitas obras lexicográficas elaboradas en lingua galega, para así potenciar, sempre que sexa posible, o uso de formas autóctonas. Isto non implica que non aparezan préstamos, senón que experimentan un proceso de análise e valoración antes de ser aceptados.

5. A inmigración léxica

O título deste apartado dá nome a unha obra de Gómez Capuz (J. GÓMEZ CAPUZ 2005), na que estuda con detalle os termos chegados doutras linguas ao castelán. Aínda que nós imos traballar coas palabras que chegan ao galego, desde outras linguas e mesmo do castelán, a base teórica que el establece nesta obra podémola adaptar para a lingua que nos ocupa.

A metáfora que dá título á obra é moi axeitada, xa que todos os termos que proceden doutra lingua e pretenden entrar na nosa son tratados como inmigrantes que non sempre son ben recibidos polos galegofalantes. Polo tanto, igual que as persoas inmigrantes, teñen que pasar por un período de adaptación e intentar integrarse e introducirse finalmente na lingua.

Antes de comezar a explicar o marco teórico no que nos imos mover, convén lembrar a naturalidade dos préstamos (considerados no sentido máis amplo como palabras tomadas doutras linguas). A existencia dos préstamos é tan antiga como as linguas, xa que os préstamos nacen das distintas relacións entre as sociedades. Unha lingua é creadora de préstamos sempre que cumpra unha das seguintes condicións (ou ambas)¹²: a) Ter unha hexemonía económica e social importante; b) Destacar nun determinado eixe científico ou técnico.

A lingua hexemónica por excelencia no panorama mundial é o inglés, aínda que dentro da realidade galega o castelán tamén ten o seu peso. No mundo dos deportes, o inglés crea moitos préstamos, xa que moitas desas actividades teñen a súa orixe en Inglaterra, como vai acontecer co fútbol.

Ao falar de todas esas palabras procedentes doutros idiomas que pretenden entrar no noso, adoitamos empregar o termo préstamo como forma xeral. Pero, a pouco que intentemos traballar, vemos que a denominación de préstamo se emprega para casos moi diferentes e, de feito, o seu uso aparece alternando con estranxeirismo, xenismo, creación, calco, préstamo semántico... sen matizar o significado de cada un deles.

É preciso determinar e definir as distintas categorías coas que imos traballar: estranxeirismo, préstamo e calco.

En primeiro lugar, podemos establecer a oposición entre préstamo e calco. Consideramos préstamo a transferencia directa de significante e significado, mentres que o calco implica a idea de tradución ou substitución de morfemas, é dicir, implica tomar prestado un modelo morfolóxico e semántico ou só semántico. Polo tanto, dentro do calco temos dous grandes tipos: calco estrutural e calco semántico¹³.

Falamos de calco estrutural (GÓMEZ CAPUZ 2005: 39) cando se produce a substitución dunha palabra polimorfemática ou composto nominal da lingua modelo (cun significado) por medio de morfemas ou lexías simples xa existentes por si sós na lingua receptora, de xeito que a unión destes elementos dea lugar a unha expresión polimorfemática ou lexía complexa descoñecida antes nesa lingua. Polo tanto, prodúcese unha inmigración do significado e unha substitución do significante imitando o proceso de creación da lingua modelo. É o típico exemplo do *rañaceos*, tomado do inglés *sky-scraeper*. Tómase o significado de “edificio de grande altura e moitos pisos” e cópiase o sistema de creación co v. *rañar* e o substantivo *ceo*.

Mentres, o calco semántico (J. GÓMEZ CAPUZ 2005: 43) non implica a creación dunha palabra nova na lingua receptora senón que só se limita a alterar as funcións ou significados dunha palabra simple xa existente na lingua receptora, a través da extensión semántica. Isto é o que acontece no recorrente exemplo de *rato*, a través do inglés *mouse*, que ademais de ter o significado «pequeno mamífero roedor, de cor gris ou parda e rabo delgado e longo», ten o de «dispositivo manual que permite localizar na pantalla un punto e actuar sobre el»¹⁴. Tradicionalmente o galego só tiña o significado de pequeno roedor, pero por influxo do inglés experimentou un proceso de extensión semántica e adquiriu o significado de dispositivo informático.

Establecida a oposición entre calco e préstamo, temos que matizar a definición de estranxeirismo para poder opoñelo aos dous anteriores xa explicados. Son moitos os gramáticos e lexicógrafos que abordaron este tema, pero podemos considerar a definición de Seco (M. SECO REYMUNDO 1977: 197):

La suerte de las palabras importadas que comúnmente se llaman préstamos es, naturalmente, muy diversa. Atendiendo al grado de su incorporación, y desde un punto de vista sincrónico, hay que distinguir entre las voces extranjeras que el idioma ha asimilado totalmente a su sistema, voces ya «digeridas» por la lengua, que son los préstamos propiamente dichos, y las palabras que en su

grafía, o en su pronunciación, o en ambas cosas a la vez, acusan en los hablantes una conciencia de que emplean una palabra extranjera, voces que todavía se sienten «enquistadas» en el idioma: son los extranjerismos. Un ejemplo de préstamo sería *jardín*, palabra que el castellano tomó del francés en la Edad Media y que hoy todo el mundo emplea sin plantearse ni remotamente su origen forastero. Un ejemplo de extranjerismo, en cambio, lo tenemos en la palabra *sketch*, que suele escribirse entre comillas.

Fai unha mestura Seco de criterios formais e intuitivos. Resulta menos arbitrario seguir un criterio formal, así que consideraremos estranxeirismos aquelas palabras que non amosan ningún tipo de adaptación, senón que se reproducen na lingua receptora igual que na lingua orixe. Mentres, serán préstamos aquelas palabras que sofren un proceso de adaptación á grafía da lingua receptora¹⁵. Polo tanto, é un estranxeirismo *hooligan*, mentres que é un préstamo *fútbol*, xa que é unha palabra adaptada do inglés *football*¹⁶.

6. Tratamento no galego das palabras non-galegas

A partir do estudo de varias obras lexicográficas en lingua galega¹⁷ pódese extraer (X. RODRÍGUEZ RÍO 2004: 409-410) unha conclusión do tratamento xeral deste tipo de unidades:

- a) Purismo moderado na admisión de préstamos.
- b) Defensa da ampliación planificada do idioma galego.
- c) Aceptación de formas fortemente instaladas no idioma (excepto os castelanismos) aínda que deben rexeitarse cun criterio lingüístico.
- d) A adecuación á estrutura do galego (por medio do préstamo e dos calcos) como forma máis habitual de integración.
- e) Seguimento da pronuncia como padrón primordial á hora de adaptar un préstamo.

Se este é o padrón que segue a lingua galega en boa parte da súa produción lexicográfica cómpre comprobar se ese modelo é o que aparece no dicionario de fútbol.

Ao comezar, observamos que os dous primeiros puntos (a e b) se reflicten no dicionario, xa que é unha decisión previa á realización do traballo. Ao analizar un corpus propio podo falar dos criterios de elaboración e, evidentemente, eses criterios contiñan os dous primeiros puntos que operan de forma xeral no léxico galego.

O terceiro punto tomouse con delicadeza e, de feito, as formas aceptadas, aínda que se deben rexeitar segundo criterios lingüísticos, son moi poucas. Poderemos considerar *tifosi* (xa que poderíamos denominalos xenericamente como seguidores, afeccionados) e *hooligan* (seguidor agresivo). A razón de mantelos vén xustificada polo seu significado. Aínda que *tifosi* significa seguidor, leva implícito seguidor italiano cunhas características determinadas. Igualmente, *hooligan* leva asociadas unhas características de agresividade e nacionalidade que parece que non quedan suficientemente claras con *seguidor* ou *seguidor agresivo*.

O punto d) verifícase no noso corpus, xa que os estranxeirismos son poucos. Ademais dos mencionados no parágrafo anterior aparecen: *calcio*, *canarinho*, *catenaccio*, *soccer*, *hat trick*... A maioría das entradas do noso corpus que están tomadas doutras linguas aparecen agrupadas baixo o grupo de préstamos: *fútbol*, *penalti*, *antifútbol*, *líder*... ou de calcos: *bocadillo*, *cantar*, *cantada*, *recollebalóns*, *tombaxigantes*, *vaca sagrada*, *urxencias históricas*...

Finalmente o punto e) indica que predomina a adaptación fonética sobre a adaptación gráfica. É dicir, que adaptamos a palabra para que na nosa lingua teña unha pronuncia similar á pronuncia que existía na lingua orixinal. Isto é o que acontece en: *fútbol*, *líder*, *penalti*, *antifútbol*, *gol*, *derbi*...

Falta no artigo de Rodríguez Ríó unha análise das linguas orixe que proporcionan a maioría dos préstamos no léxico xeral. Esa clasificación pode non aparecer, xa que varía en función do campo de especialidade, aínda que, como norma, son o inglés e o castelán os que máis préstamos doan ao corpus da lingua galega. O influxo do inglés é unha realidade en todas as linguas, debido á difusión e status desta lingua no panorama actual, mentres que o dominio do castelán vén condicionado pola proximidade lingüística e xeográfica de ambas as linguas e, sobre todo, porque durante moito tempo foi a lingua de prestixio (e para moitos aínda o segue sendo) dentro do panorama galego.

Se este é o panorama xeral dentro da lingua galega, non podía ser doutro xeito na linguaxe específica do fútbol. O influxo do castelán, xa antes comentado, débese a esa chegada masiva de información deportiva a través do castelán, principalmente na prensa escrita, e o influxo do inglés está motivado, principalmente, pola aparición do fútbol en Inglaterra.

Polo tanto, de entrada semella que o tratamento que reciben os termos tomados doutras linguas nun dicionario especializado de fútbol concorda coa que se produce no léxico xeral. Predomina a introdución controlada de palabras estranxeiras no noso idioma, que ademais, cando entran, téndense a adaptar e a convertese axiña en préstamos. E eses préstamos, normalmente, adáptanse para respectar a pronuncia orixinal por riba do respecto pola grafía. Igualmente, as linguas orixe dos préstamos deste léxico especializado son as mesmas que lle proporcionan os préstamos ao léxico xeral: castelán e inglés.

7. Análise do corpus

Neste primeiro achegamento ás palabras tomadas doutras linguas e presentes nun corpus do fútbol, imos analizar, con un pouco de detalle, os estranxeirismos e os préstamos. Os calcos non poderán ser estudados de xeito exhaustivo para axeitarse á extensión programada do traballo, así que só se amosará unha pequena achega ao estudo deste campo.

Os estranxeirismos, as palabras tomadas doutras linguas que non presentan ningún tipo de adaptación, que aparecen no corpus son¹⁸:

Calcio: nome co que se coñece o fútbol en Italia. Por extensión, xogo defensivo que alí se practica.
Calcio in costume: deporte de balón que se practica na Florencia do Renacemento e que lle dá nome ao *calcio* actual.

Canarinho: relativo ou pertencente á selección brasileira de fútbol, a causa da cor amarela da súa camiseta, propia da plumaxe do paxaro.

Carioca: relativo ou pertencente a Río de Xaneiro e aos seus habitantes e, polo tanto, aos xogadores brasileiros procedentes desta cidade.

Catenaccio/Sistema catenaccio: táctica defensiva que consiste nun reforzamento da liña de defensas, destinada a frear os ataques do equipo contrario.

Club: asociación de persoas afeccionadas ao fútbol, que teñen como obxectivo manter un equipo en competicións oficiais.

Futbolín: xogo que se practica nunha táboa que representa un campo de fútbol, con catro barras de ferro que teñen pegadas as figuras dos once xogadores e cunha pelota.

Hat trick: acción de marcar un xogador tres goles nun partido.

Goal average: procedementos matemáticos para desfacer un empate entre dous ou máis equipos que obtiveron o mesmo número de puntos ao final dunha competición.

Hooligan: afeccionado violento inglés.

Hooliganismo: movemento de apoio ao propio equipo, aparecido en Inglaterra, que se caracteriza pola paixón dos afeccionados e, sobre todo, pola violencia.

Play off: conxunto de partidos, ben de eliminatoria ben de liguiña, que se disputan ao acabar un campionato de liga regular.

Soccer: o deporte do fútbol nos Estados Unidos.

Sportingista: relativo ou pertencente ao Real Sporting de Xixón.

Tifosi: afeccionado deportivo italiano.

Torcedor: afeccionado dun equipo brasileiro ou da selección de Brasil.

Torcida: afección dun equipo brasileiro ou da selección de Brasil.

Entre todos os estranxeirismos merecen especial comentario aquelas palabras que non sufriron ningún tipo de adaptación pero nas que, probablemente, tampouco se vai producir ningunha modificación, xa que formalmente poderían ser galegas. Esas palabras son: *carioca*, *futbolín*¹⁹, *torcedor* e *torcida*.

Polo tanto, debemos dudar en catalogalas como estranxeirismos. Se cadra, convén redefinir o termo *estranxeirismo* como aquela palabra que se introduce nunha lingua procedente doutra sen amosar ningún tipo de adaptación gráfica á lingua meta, agás cando a grafía da lingua meta sexa coincidente coa da lingua orixe; nestes casos falaremos de préstamo. En consecuencia, os catro exemplos que acabamos de comentar non pasan por unha fase na que se denominan estranxeirismos, porque a forma da palabra coincide cunha posible construción da lingua meta. Todas as formas comentadas serían préstamos baixo este criterio.

Visto desde este punto de vista, o estranxeirismo implica que unha palabra non sofre ningunha adaptación gráfica pero si, na maioría dos casos, fonética, xa que case todas as palabras mostran algún tipo de modificación fonética e non se articulan exactamente igual que na lingua orixe. Esas modificacións van desde a entoación ata a diferente forma de pronunciar vogais e consoantes. Cando un inglés e un galego din *goal average*, a pesar de que semellen ser a mesma palabra, a pronuncia non é exactamente igual.

Igualmente, é difícil que se produza algunha modificación na grafía da palabra *club*, debido ao tempo que leva no idioma e ao feito de que esa sexa a solución do castelán. Aínda que na pronuncia se tende a omitir o [b] final, parece xa difícil modificar a forma escrita. Pola contra, a solución propia do portugués, a lingua máis próxima ao galego, é *clube* pero neste caso, como acontece de forma xeral no galego, é probable que condicione máis a evolución o influxo social do castelán que a proximidade lingüística entre galego e portugués.

Hooliganismo é unha palabra que parece estar a medio camiño entre o estranxeirismo e o calco. Está inspirada no inglés *hooliganism* e adáptase o sufixo, pero non a palabra base. Realmente parece un calco, xa que a partir da palabra base *hooligan* copiamos o sistema de formación do inglés (sufixo *-ism* no inglés e *-ismo* no galego) para indicar «movemento de apoio ao equipo que se caracteriza pola paixón dos afeccionados e pola violencia». É dicir é o movemento propio dos *hooligan*, polo que a palabra base non ten sentido modificala, sobre todo cando é un estranxeirismo introducido na lingua. Ademais é un sistema de referencia, ao ver *hooliganismo* entendemos que ten relación con *hooligan* (seareiro inglés ou mesmo seguidor agresivo). Pero, con todo, non a podemos considerar calco porque non se corresponde coa definición de calco estrutural. No se trata dunha substitución dunha palabra polimorfemática por medio de morfemas xa existentes na propia lingua, senón que se toman elementos da propia lingua e outros da lingua orixe.

Relacionado co anterior temos que comentar a voz *sportinguista*. Dicimos relacionada porque semella que está creada segundo o sistema da anterior pero non é certo. A anterior está formada seguindo o sistema de creación de palabras doutra lingua e esta segue un sistema propio. Esta entrada do dicionario fórmase sobre unha base estranxeira (*Sporting*, o nome do club) pero seguindo un sistema produtivo na propia lingua. O sufixo *-ista* é o propio para indicar «xogador, seguidor ou partidario de», de feito, o seareiro do equipo galego Celta de Vigo é *celtista* e o seguidor do Deportivo da Coruña, *deportivista*. Polo tanto, é un caso similar ao anterior pero non existe a posibilidade de relacionala cos calcos, xa que a palabra se crea directamente no galego, aínda que coa particularidade de que a palabra base é un estranxeirismo²⁰. Se cadra é preciso acuñar algún tipo de denominación para este tipo de creacións como *semiestranxeirismo*.

Corresponde facer tamén unha análise das linguas que dan orixe a estes termos. Catro palabras proceden do italiano (*calcio, calcio in costume, catenaccio e tifosi*), catro do portugués ou brasileiro²¹ (*canarinho, carioca, torcedor, torcida*), oito do inglés (*club, hat trick, goal average, hooligan, hooliganismo, play off, soccer, sportinguista*) e unha do castelán (*fútbolín*).

Os préstamos son as palabras tomadas doutras linguas que si presentan adaptación gráfica²². Algúns presentes no noso corpus son:

Alevín: [equipo ou categoría] que inclúe os futbolistas de idades entre dez e once anos.

Campión: club ou equipo que venceu un campionato ou torneo.

Chándal: vestimenta que levan os futbolistas cando van a un partido, cando quentan antes dun partido ou cando son suplentes.

Derbi: partido entre equipos da mesma vila, cidade, rexión ou país entre os que hai unha gran rivalidade.

Fútbol: deporte de equipo disputado entre dous equipos de once xogadores coa finalidade de introducir o balón, impulsado cos pés ou coa cabeza, na porta do equipo contrario.

Gol: acción e efecto de facer entrar o balón na porta, polo aire ou a rentes do chan, facendo que traspase completamente a liña de gol.

Líder: equipo que ten máis puntos nunha competición de liga ou liguina ou maior diferenza de goles, en caso de empate con outro equipo, e que, polo tanto, é o primeiro.

Palmarés: conxunto de títulos dun xogador, técnico ou equipo.

Paradiña: pequena parada que realiza o lanzador dun penalti no percorrido cara ao balón para enganar o porteiro ou para adiviñar cara a onde se vai tirar.

Penalti: castigo imposto a un equipo polo cal o equipo contrario lanza o balón desde o punto de penalti cara á porta do equipo infractor sen outra posible acción defensiva que a do porteiro.

En primeiro lugar podemos amosar as linguas de procedencia destas palabras. Tres proceden do francés (*alevín, chándal e palmarés*), unha do italiano (*campión*), unha do portugués ou brasileiro (*paradiña*) e cinco do inglés (*derbi, fútbol, gol, líder e penalti*). Novamente, as palabras procedentes do inglés son as que máis abundan. Con todo, case todas, sexa cal for a lingua de procedencia, nos chegan a través do castelán.

Podemos destacar a palabra tomada do brasileiro *paradiña*, xa que presenta adaptación gráfica, mentres que outra palabra similar como *canarinho* non a presentaba. A razón desta oposición radica na semellanza co galego. A palabra *paradiña* pode existir no galego co mesmo significado que no portugués. É o diminutivo de *parada* «acción de parar». Polo tanto, significa unha parada pequena. Evidentemente non é entrada de dicionario porque é un diminutivo, pero é fácil realizar un calco, unha extensión semántica da voz *paradiña* para aplicala a «pequena parada que realiza o lanzador dun penalti...». Mentres, *canarinho*, aínda que podería usarse en lingua galega, non é unha palabra de uso habitual e, de feito, non se aprecia, nunha primeira observación, que é un derivado do nome do paxaro «canario». Menos aínda se entende que significa «de cor amarela» por semellanza coa cor do animal.

Nas adaptacións do francés observamos que se mantén a grafía francesa e se adapta ás regras de acentuación do idioma galego. Mentres nas palabras do inglés adáptase de tal xeito que a pronuncia resultante poida ser o máis parecida á da lingua orixinal. Son exemplos destacados líder (<*leader*) e fútbol (<*football*).

Os calcos son as translacións, duns idiomas a outros, máis difíciles de estudar. De feito, moitas veces, desde un punto de vista meramente sincrónico non se poden percibir. Polo tanto, como precisaríamos un estudo moito máis extenso para poder expoñer este apartado, imos só introducir aquí algún exemplo para amosar a súa existencia no noso corpus. De feito, a existencia é intensa, xa que os calcos do castelán son moitos, debido ao tipo de relación existente entre as dúas linguas. Xa comentamos, noutro punto desta exposición, o influxo que exerce o castelán sobre o galego en calquera campo léxico da nosa lingua, pero especialmente no fútbol, debido á presenza da prensa deportiva en lingua castelá en territorio galego, xunto coa ausencia de prensa deportiva en galego. Temos que diferenciar, como antes formulamos, a oposición entre calcos estruturais e calcos semánticos. Serían exemplos de calcos semánticos voces como:

Bocadillo: infracción na cal un xogador é esmagado entre dous adversarios.

Cantada: erro moi claro dun xogador, principalmente do porteiro ou dun defensa, nun balón que podía ser defendido con facilidade.

Cantar: facer unha cantada o porteiro ou a defensa.

A extensión semántica de *bocadillo* parte do inglés aínda que ao galego chega a través do castelán. De feito, *bocadillo* é un préstamo²³ do castelán totalmente introducido no idioma, dentro do campo léxico da alimentación. A extensión semántica de *cantar* e *cantada* chéganos directamente do castelán.

Mentres, son exemplos de calcos estruturais:

Recollebalóns: rapaz situado nalgún lugar do terreo de xogo coa misión de coller os balóns que saen do terreo de xogo e darllos ao xogador que o ten que poñer en movemento.

Tombaxigantes: equipo modesto que chega a ganarlle a un ou máis equipos favoritos ou, en teoría, superiores.

A primeira é un calco do castelán a partir de *recogepelotas* e a segunda é un calco do portugués a partir de *tomba-gigantes*. Pero dentro dos calcos estruturais non nos podemos esquecer das unidades sintagmáticas:

Vaca sagrada: xogador que, polo feito de ser veterán, estar consagrado ou ter unha ficha máis alta ca o resto, constitúe unha certa autoridade no seo do equipo.

Urxencias históricas: necesidade dun equipo de obter títulos debido á escaseza deles nos últimos anos.

As dúas son calcos do castelán introducidos, sobre todo, a través da prensa en castelán.

8. Conclusións

Son varias as conclusións que podemos extraer deste traballo:

1. É necesario elaborar unha terminoloxía deportiva en calquera lingua.
2. É preciso crear esa terminoloxía en lingua galega, con certa vontade prescritiva, para eliminar os excesivos préstamos (tomado este termo en sentido xeral) doutras linguas e, en especial, do castelán.
3. Unha vez elaborado o corpus, observamos que a presenza de estranxeirismos, préstamos e calcos mantén unha correspondencia coa que aparece no léxico xeral.
4. Esa correspondencia co léxico xeral vese na escaseza de estranxeirismos, presenza de préstamos, normalmente adaptados para amosar unha pronuncia similar á da lingua orixe, e abundancia de calcos.
5. Finalmente unha reflexión que invita a revisar con detalle os calcos do castelán e ver en que medida poderían ser adaptados ao galego.

Notas

¹ Por falta de espazo non podemos incluír as imaxes que se corresponden con cada exemplo. Como modelo amosamos a viñeta introdutoria, na que se presenta a polisemia de *marcar o contrario*.

² Dentro da bibliografía citamos algunhas destas obras.

³ O Termigal está integrado dentro do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, ao que se pode ter acceso a través do enderezo www.cirp.es.

⁴ Atopámolo na páxina <http://www.galego.org/vocabularios/futbol.html>. Aparecen divididos os termos en catro campos e un apartado chamado locucións e frases feitas.

⁵ Vid. nota 1.

⁶ Vid. nota 1.

⁷ *Galicia hoxe* é o único diario en lingua galega. Pódese consultar en www.galicia-hoxe.com

⁸ *A Nosa Terra*.

⁹ *Tempos novos*.

¹⁰ Son moitos os exemplos pero, de modo intuitivo, parece que dous dos que máis triunfaron foron *seareiro* (persoa que sente unha grande afección por un determinado equipo deportivo, afeccionado) e *bancada* (conxunto de asentos nun estadio ou campo de fútbol).

¹¹ O *Diccionario plurilingüe de fútbol* foi presentado como TIT e aprobado polo tribunal correspondente na Universidade de Santiago de Compostela o 6 de setembro de 2005, baixo a dirección do doutor Manuel González González, catedrático de Filoloxía Románica da Universidade de Santiago Compostela.

¹² Evidentemente, aínda que unha lingua non cumpra ningunha das dúas condicións, de xeito puntual, tamén pode xerar préstamos.

¹³ Gómez Capuz utiliza dúas denominacións para o fenómeno que eu chamo *calco semántico*. Os nomes que lle dá o autor son *calco semántico* e *préstamo semántico*. Considero necesario restrinxir o nome de *calco semántico* para este fenómeno, xa que habería unha contradición interna ao empregar o nome de *préstamo semántico*. Se, inicialmente, establecemos como *préstamo* a transferencia directa de significante e significado non podemos empregar a denominación de *préstamo* para unha transferencia unicamente de significado. Ben é certo que deste xeito utilizamos o nome calco (estrutural ou semántico) para dous fenómenos moi diferentes pero que amosan unha base común: a transferencia de significado e a non transferencia de significante.

¹⁴ Definicións extraídas do *Diccionario da Real Academia Galega*, adaptadas á nova norma aprobada pola RAG en xullo de 2003.

¹⁵ Xa desde este momento temos que amosar a nosa opinión con respecto aos préstamos. Aínda que tradicionalmente se mantén que son préstamos aquelas palabras que amosan unha adaptación á grafía ou á fonética da lingua receptora, cremos que presentar unha adaptación á fonética da lingua receptora non implica que sexa un préstamo xa que non hai, practicamente, ningún estranxeirismo que non presente unha adaptación fonética. Se unha mínima adaptación fonética implica que sexa préstamo estaríamos negando, practicamente, a existencia dos estranxeirismos.

¹⁶ Como despois veremos, é unha adaptación gráfica, intentando respectar a pronuncia orixinal.

¹⁷ As obras analizadas foron: *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (SANTAMARINA FERNÁNDEZ, ANTÓN E GONZÁLEZ GONZÁLEZ, MANUEL, 2004), *Diccionario de dúbidas da lingua galega* (FERNÁNDEZ SALGADO, BENIGNO 1991), *Vocabulario dos deportes* (NOVO FOLGUEIRA, PAULINO 1988), “Glosario de anglicismos: propostas de tradución e adaptación” (CONSTENLA BERGUEIRO, GONZALO 1994).

¹⁸ Algunhas das definicións están acurtadas para adaptarse ao espazo permitido para este traballo.

¹⁹ Esta palabra é un préstamo (segundo se vai explicar a seguir) do castelán, porque non amosa ningún tipo de adaptación nin a vai presentar no futuro, porque a súa grafía concorda coa propia do galego. Isto non explica o proceso de creación no castelán, que non imos detallar aquí porque non lle afecta ao galego. De feito no castelán a consideración pode ser bastante distinta, pois trátase dunha palabra que se crea co sistema de formación de palabras propio do idioma pero a partir dun préstamo.

²⁰ Debido ao curto espazo que posuímos non nos é posible analizar con detalle todos os estranxeirismos, pois sería un caso similar a este *racinguista*.

²¹ Non nos interesa neste tipo de palabras se proceden de Portugal ou de Brasil, nin se procede do portugués ou brasileiro, senón que proceden desa familia lingüística.

²² Insistimos en que para ser préstamo precisa presentar adaptación gráfica, xa que a adaptación fonética aparece tamén en moitos estranxeirismos, pois ao pasar unha palabra, dunha lingua a outra, transfórmase a entoación e adaptación boa parte dos sons a aqueles que existen na lingua de destino.

²³ Lembremos que falabamos de préstamo cando a palabra coincidía plenamente na lingua orixe e na meta e, por acaer ben a grafía da lingua orixe na lingua meta, esa forma non ía sufrir ningunha adaptación.

Bibliografía

- CABRE CASTELLVI, MARÍA TERESA, *La terminología. La teoría, els mètodes, les aplicacions*, Tradución española de Carles Tebè, Barcelona, Antártida/Empúries, 1993.
- CASTAÑÓN RODRÍGUEZ, JESÚS, «Anglicismos de fútbol en el periodismo deportivo español», *Notas y estudios filológicos*, 7, 1991, pp.139-147.
- CONSTENLA BERGUEIRO, GONZALO, «Glosario de anglicismos: propostas de traducción e adaptación», *Boletín de Administración e lingua*, 2, 1994, pp. 10-14.
- FERNÁNDEZ SALGADO, BENIGNO, «Vocabulario galego básico do fútbol», *Educación en Galicia*, 0, 1988, pp. 20-22.
- FERNÁNDEZ SALGADO, BENIGNO et alii, *Diccionario de dúbidas da lingua galega*, Vigo, Galaxia, 1991.
- GÓMEZ CAPUZ, JUAN, *La inmigración léxica*, Madrid, Arco Libros, 2005.
- GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, ALBERTE, *Diccionario visual da construción*, Santiago de Compostela, Colexio Oficial de Arquitectos de Galicia (C.O.A.G.), 2004.
- IBÁÑEZ TALAVERA, FRANCISCO, *Mortadelo y Filemón. Mundial 98* (nº137), Barcelona, Grupo Zeta, 1998.
- JIMÉNEZ FERNÁNDEZ, LORES Í. (coord.), *Vocabulario de economía*, Universidad de Vigo, 2005.
- MARIÑO DAVILA, ESPERANZA, «A adaptación de estranxeirismos na lingua galega» en *Actas Iª Chornadas sobre a tradución*, Zaragoza, Gara d'editions, 1998.
- NOVO FOLGUEIRA, PAULINO, *Vocabulario elemental dos deportes*, (s. l.), Dirección xeral de Política Lingüística-Xunta de Galicia, 1988.
- NOVO FOLGUEIRA, PAULINO, RIVAS CASAL, JOSÉ MANUEL, PÉREZ FROIZ SALVADOR, *Vocabulario do deporte*, Santiago, Lea, 1998.
- REAL ACADEMIA GALEGA, *Diccionario da Real Academia Galega*, Vigo, Galaxia-Xerais, 1997.
- RODRÍGUEZ RÍO, XUSTO, «O tratamento dos préstamos na norma léxica do galego», *Verba*, 25, 1998, pp.293-322.
- , «Os préstamos na produción lexicográfica, terminográfica e enciclopédica galega actual», en ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M., GÓNZALEZ SEOANE, E. X. (eds.), *A estandarización do léxico*, A Coruña, ILG-Consello da Cultura Galega, 2003, pp.419-446.
- , «O tratamento dos empréstitos: unha proposta de actuación», en ÁLVAREZ BLANCO, ROSARIO, FERNÁNDEZ REI, FRANCISCO, SANTAMARINA, ANTÓN. (eds.), *A lingua galega: historia e actualidade*, Vigo, ILG-Consello da Cultura Galega, 2004, pp.407-415.
- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, ANTÓN E GONZÁLEZ GONZÁLEZ, MANUEL, *Vocabulario ortográfico da lingua galega*, A Coruña / Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Real Academia Galega, 2004.
- SECO REYMUNDO, M., «El léxico de hoy», en *Comunicación y lenguaje*, Madrid, Karpos, 1977.
- VIVAS HOLGADO, J., *El fútbol. Léxico, deporte y periodismo*, Badajoz, Univ. Extremadura, 1993.